

УДК 330.341.1:639.3

Душка В.І., к.е.н., доцент¹©, Чемерис В.А., к.е.н., доцент²,
Янінович Й.Є., голова правління, Колос О.М., асистент¹,
Федорюк М.Д., к.е.н.⁴, Козик В.М., с.н.с.⁴

¹Львівський національний університет ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького

²Інститут регіональних досліджень НАН України, м. Львів

³ВАТ «Львівський облрибкомбінат», м. Львів

⁴Закарпатський інститут АПВ НААН України

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Економічна криза періоду ринкових трансформацій негативно вплинула на стан рибництва у внутрішніх водоймах України. Ситуація ускладнювалася ще й тим, що рибництво, як підгалузь рибного господарства, до початку реформації економіки перебувало у стадії становлення і не набуло ще належного матеріально-технічного та фінансового добробуту. За останні роки споживання риби і рибних продуктів на душу населення нашої країни жодного разу не відповідало фізіологічно обґрунтованим нормам. Воно коливалось від 18 % до 87,5 % від потреби. Така ситуація підірвала продовольчу безпеку країни, знижувала рівень споживання з урахуванням енергетичних і фізіологічних потреб людини.

Ключові слова: *рибне господарство, рибництво, інтенсифікація рибництва, вилов риби та інших водних живих ресурсів, споживання риби і рибопродуктів, розвиток рибної галузі.*

Постановка проблеми. умовах перехідного періоду ринкових трансформацій, за відсутності державної підтримки, відбулася докорінна зміна методів вирощування риби. Руйнування управлінської і виробничої систем, порушення напрацьованих десятиліттями рибогосподарських зв'язків, різке зростання цін на матеріали та енергоносії, скорочення попиту на товарну продукцію рибництва через зменшення купівельної спроможності вітчизняних споживачів, відсутність можливості для створення достатніх обігових коштів змусили більшість рибницьких підприємств вирощувати рибу у ресурсоощадному режимі, відмовившись від використання інтенсивних технологій або звівши до мінімуму витрати на придбання комбікормів та мінеральних і органічних добрив. Ці причини обумовили значне зниження обсягів щорічного вирощування товарної рибної продукції, кількість якої протягом останніх 20 років скоротилася більше, ніж у 5 разів [2].

Основною причиною недостатнього споживання риби і рибопродуктів у розрахунку на душу населення в Україні було і залишається відставання виробництва цих продуктів від потреб. Так, у 1990 році фактичне споживання

риби і рибопродуктів на душу населення складало 17,5 кг на рік, або 87,5% від норми (20 кг/рік), у 2000 р. – 8,4 кг, або 42,0% і лише з 2007 року почало зростати та складало 15,3 кг, або 76,5% від потреби. У 2009 р. фонд споживання риби і рибопродуктів зріс до 697 тис. т, або до 15,1 кг на душу населення. Вилов риби та добування інших водних живих ресурсів в Україні у 2009 р. досягли 256,8 тис. т, а імпорт – 450,7 тис. т, що у 2,4 рази перевищувало власне виробництво. При цьому, із 15,1 кг спожитої риби і рибопродуктів у 2009 р. майже 10 кг було завезено шляхом імпорту і лише 5,1 кг – за рахунок власного виробництва. Обсяг імпорту склав 64,7%, в той час як допустимо для збереження продовольчої безпеки країни не більше 30% [5, с.5].

Аналіз останніх досліджень. Україна має величезні площі водойм, в яких можна вирощувати рибу, хоч їх призначення носить різноплановий характер. Зокрема, ставів у різних природно-кліматичних зонах України налічується понад 200 тис. га, в яких майже у половині площ можна організовувати вирощування риби на інтенсивній основі, на решті – за випасною технологією.

Багато праць інтенсифікації ставового рибництва присвятив В.А. Мовчан, зокрема методам інтенсифікації та їх впровадженням у ставове рибництво, в тому числі впровадження полікультури як чинника інтенсифікації.

Проблемі вивчення ефективності ставового рибництва в Україні присвячена ціла низка досліджень відомих вчених, зокрема: Мовчана В.А., Носаля А.Д., Приходько В.А., Вовка П.С., Харитонові Н.М., Шермана І.М., Балтаджи Р.А., Грициняка І.І., Гринжевського М.В., Третяка О.М. та інших. Разом з тим залишаються невирішеними ряд дуже важливих проблем розвитку рибної галузі України, що в значній мірі пов'язано з кризовим станом економіки України, загальною фінансовою кризою [5, с. 6-7].

Мета статті полягає в оцінці стану рибництва України та окресленні перспектив пов'язаних з розвитком цієї галузі рибного господарства, що повинне забезпечити його функціонування як цілісної системи.

Виклад основного матеріалу. Рибне господарство України, як цілісний комплекс, відіграє важливу роль в економіці нашої держави. Він включає: вилов риби та її переробку; відтворення і охорону рибних запасів; ставове, басейнове, садкове розведення і товарне вирощування риби; селекційно-племінну роботу; науково-дослідне, проектно-конструкторське забезпечення; галузеву багаторівневу систему навчання і підвищення кваліфікації кадрів; систему безпеки мореплавства; проведення міжнародної риболовної політики та регулювання рибальства у внутрішніх водоймах України, в межах територіального моря, виключній (морській) економічній зоні, на континентальному шельфі, а також в економічній зоні Чорного та Азовського морів.

Україна має вихід до двох морів – Азовського (799,8 км берегової лінії) та Чорного (1829,1 км берегів). Загальна довжина річок складає 206 тис. км, площа озер – 213 тис. км², лиманів – 2,84 тис. км², водосховищ – понад 800 тис. га і ставів різних категорій – 223,26 тис. га.

Число працюючих в рибній галузі складає більше 30 тис. осіб. Державний комітет рибного господарства України забезпечує координацію діяльності 82 підприємств, установ і організацій, які знаходяться у державній власності. Держкомрибгоспом контролюється рибогосподарська діяльність більш як 600 користувачів водних живих ресурсів. При цьому, у сфері рибного господарства діють більше 1600 рибогосподарських підприємств недержавної форми власності. Також, в галузі функціонують більш ніж півтори сотні підприємств і організацій інших форм власності, що здійснюють консервне та пресервне виробництво риби та морепродуктів. Загальний асортимент їх виробів складає близько 3000 найменувань[5, с.31-32].

Таблиця 1

Динаміка вилову риби та добування інших водних живих ресурсів в Україні, т*

Рік/%	Виллов риби та добування інших водних живих ресурсів					
	усього	у т.ч. за видами водоймищ				
		у внутрішніх водоймах	у виключній (морський) економічній зоні України	у виключних (морських) економічних зонах інших держав	у відкритій частині Світового океану	у т.ч. виллов риби
1995	400191	67816	30133	279548	22694	363444
%	100	16,95	7,53	69,85	5,67	90,82
2000	350087	38210	56990	175033	79854	346699
%	100	10,91	16,28	50,0	22,81	99,03
2005	265585	37396	61176	149622	17391	234185
%	100	14,08	23,03	56,34	6,55	88,18
2009	256853	42201	67314	147338	-	238600
%	100	16,43	26,21	57,36	-	92,9
2010	218681	38364	69725	110592	-	215017
%	100	17,54	31,88	50,57	-	98,32
2011	211182	37574	74870	98738	-	205285
%	100	17,8	35,45	46,75	-	97,21

*Джерело: за даними Держкомстату України 1998-2012.

Аналізуючи дані таблиці 1, спостерігається чітка тенденція до зменшення вилову риби та добування інших водних живих ресурсів. Так, вилов та добування останніх у 2011 році знизилися на 189009 т, або на 47,23% у порівнянні до 1995 р. та на 54403 т, або 20,48% до 2005 р. При цьому, вилов риби за досліджуваний період становив 88,2 – 99,0%.

За видами водоймищ, найбільші показники спостерігаються у виключно (морських) економічних зонах інших держав (46,8 – 69,9%). При цьому, з 2009 р. фактично відсутній вилов риби та добування інших водних ресурсів у відкритій частині Світового океану, що дає можливість вітчизняним виробникам заповнити цей сектор використовуючи внутрішні водойми, які в структурі вилову та добування займають лише від 10 до 17,8% і мають позитивну тенденцію до зростання.

Наглядніше структуру вилову риби та добування інших водних живих ресурсів у 2011 році пропонуємо розглянути на рисунку 1.

Риба і рибопродукти — цінний і часто незамінний продукт харчування, що забезпечує потребу людини насамперед у білках тваринного походження, широку гаму вітамінів, різноманіття мікроелементів та біологічно активних речовин.

Рис. 1. Структура вилову риби та інших водних живих ресурсів за 9 місяців 2011 року, тис. тонн [1]

Як харчовий продукт риба містить цінні для живлення людини компоненти, насамперед — повноцінні білки, що включають майже всі незамінні амінокислоти, ліпіди, ферменти, біологічно активні речовини, значну кількість мікроелементів. У рибних продуктах дуже низький вміст холестерину, вони мають здатність регулювати холестериновий обмін в організмі людини і підвищувати стійкість його до серцево-судинних захворювань. Вихід поживної (істивої) частини, вміст протеїну у рибі свідчить про високі її харчові якості.

Фізіологічно обґрунтована норма споживання риби і рибопродуктів в Україні — 20 кг, в тому числі живої та свіжої риби — 5-6 кг на рік[4].

Споживання риби на душу населення України в 2010 році становило 14,5 кг. За оцінкою ФАО, рівень споживання риби та рибопродуктів у європейських країнах сягає: в Австрії — 11 кг, Німеччині та Нідерландах — 15, а в Іспанії та Португалії — від 40 до 60 кг. Фонд споживання з розрахунку встановленої наукової біологічно обґрунтованої норми рибної продукції на душу населення України (45,8 млн. чол.) повинен становити близько 900 тис. т, в тому числі живої

та свіжої риби 300 тис. т. За статистичними даними (без урахування вилову у фермерських господарствах), останніми роками він становив від 660 до 810 тис. т, з яких майже 70% припадало на імпорт [1].

Збільшити фонд споживання риби в країні можливо за рахунок нарощення обсягів вилову не тільки у Світовому океані, Азово-Чорноморському басейні, а й за рахунок власного виробництва рибпродукції шляхом інтенсивного розвитку аквакультури — морського та прісноводного рибництва. За експертними оцінками, вже найближчими роками можемо очікувати стрімке зростання обсягу виробництва товарної риби в індустріальній аквакультурі в 10 і більше разів. Могутнім поштовхом для розгортання цього процесу буде нещодавно зареєстрований у Верховній Раді закон про аквакультуру, який регламентуватиме основні принципи вирощування риби в штучних водоймах.

На сьогодні вже розроблено зональні рибоводно-біологічні нормативи водойм. Контроль за їх дотриманням дасть можливість щорічно давати понад 100 тис. т товарної риби та в середньому отримувати 16,4 ц/га (на сьогодні — 5-6 ц/га). Таким чином, країна вже в недалекому майбутньому зможе замінити до 50% імпорту. Можливе також збільшення виробництва форелі (лососевих), окунеподібних та осетрових видів риби. Обсяги цієї продукції поступово зростають [1].

Нині ж із усіх водних угідь, придатних для розвитку аквакультури, задіяна лише половина, з якої близько 60% використовується неефективно. Адже в них на 1 га водного плеса вирощують менше 4 ц риби. Середня продуктивність загалом на порядок більша, але водночас у світі при інтенсивному методі ведення товарного рибництва вона сягає близько 30 ц з га. До того ж близько третини виловлюваної господарствами риби, за неофіційними підрахунками, перебуває в «тіні». Виведенню реальних показників допоможе проведена в цьому році інвентаризація водойм і запровадження сертифікації походження виловлених біоресурсів, яку імовірно буде затверджено урядом у 2012 р. [1].

Окрім позитивних зрушень у розвитку рибництва все ж залишається багато питань не вирішеними. Зокрема, застаріла матеріально-технічна база рибної галузі (на сьогодні - 65%) не дає змоги виробляти продукцію, яка б відповідала вимогам часу. Більше того, технологія та обладнання переважної більшості підприємств виявилися енергозатратними (20 тис. га ставів вилучено з виробництва через дороговизну електроенергії)[3] і економічно не вигідними. Водночас потребують розширення потужності для зберігання рибної продукції (потреба в потужностях для зберігання риби та рибної продукції становить до 100 тис. т на рік). Незважаючи на те, що в рибній галузі домінує імпортна сировина і створено кон'юнктуру ринку, іноземні інвестиції в основні фонди галузі через відсутність механізму їх залучення не здійснюються. При цьому в країнах Балтії, Росії і Польщі спостерігалась значна інвестиційна активність, насамперед з боку країн-експортерів риби, найбільш зацікавлених у розвитку інфраструктури ринків збуту [4].

Окрім цього, з боку держави недосконалість законодавчої бази; недостатнє фінансування (у попередні два роки галузь практично не мала

достатніх фінансових ресурсів на розвиток, тоді як для відтворення щорічно з державного бюджету потрібно виділяти майже 30 млн. грн.); неможливість оформлення кредитів (знову ж через неспроможність надати банкам бодай щось під заставу) [3] і ряд інших чинників.

Висновки. Таким чином, ситуація, що склалася на сьогодні, свідчить про необхідність її реформування, створення нової моделі розвитку, покращення інвестиційної привабливості тощо.

Враховуючи вище наведені проблеми у галузі та їх скоріше усунення призведе до збільшення обсягів зариблення природних водойм загальнодержавного значення, підвищенню їх рибопродуктивності, створенню потужної селекційно-племінної бази, що сприятиме зростанню обсягів виробництва товарної рибної продукції та підвищить рівень забезпечення населення вітчизняною рибною продукцією.

Література

1. Дроник В.С. Обсяг виробництва товарної риби найближчими роками зросте в 10 і більше разів // Матеріали «прямої лінії». - Урядовий кур'єр. – 2012. - 4 січня. - <http://www.ukurier.gov.ua>.
2. Коваленко В.О. Проблеми та перспективи розвитку племінної справи у рибництві України // Тваринництво - Рибництво - <http://agroua.net>
3. Муквич М.Г. Перший крок до вирішення проблем рибництва на внутрішніх водоймах України // Науково-практичний Журнал "Рибник" від 26 грудня 2010 р. –<http://rybnik.com.ua>.
4. Основні тенденції розвитку рибної галузі в Україні // Издательство "Биопром". -№11 (53) декабрь 2008. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.meatbusiness.ua>.
5. Янінович Й.Є., Грициняк І.І., Гринжевський М.В. Ставова полікультура: Монографія / - Львів: Сполом, 2011. – 190 с.

Summary

Dushka V.I.¹, Chemerys V.A.², Yaninivich Ye.Y.³, Fedorjuk M.D.⁴, Kozik V.M.⁴

¹*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhytskij*

²*Institute of Reginal Science NASU*

³*VAT "Lviv rubokombinat"*

⁴*Zakarpatskij institute*

STANCE AND PERSPECTIVES OF FISHING DEVELOPMENT IN UKRAINE

In the article the main tendencies of fishing industry in Ukraine are considered. Perspective path of development of fishing industry in Ukraine are grounded.

Рецензент – д.е.н., професор Шульський М.Г.